

SZEMLE

JAKAB ATTILA

TUDATLANSÁG ÉS SZENZÁCIÓÉHSÉG

A DA VINCI-KÓD ÉS A JÚDÁS EVANGÉLIUMA MINT MÉDIA- ÉS TÁRSADALMI JELENSÉGEK

A szerző vallástörténész. 1966-ban született. Tanulmányait a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán kezdte, 1998-ban teológiai doktori fokozatot szerzett a Strasbourgi Marc Bloch Egyetem Katolikus Teológia Karán. 1998–2002 között a Genfi Egyetem Autonóm Protestáns Teológia Karán dolgozott kutató tanársegédként Enrico Norelli professzor mellett. 2003-tól az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány (www.eokik.hu) kutatója. A Zsidó-Keresztény-Iszlám Vallástudományi Szabadegyetem oktatója és óraadó az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Vallástudományi szakán. A genfi székhelyű International Centre for Geopolitical Studies tagja és vallásgeopolitikai előadója. Több hazai és nemzetközi tudományos társaság tagja. Számos tanulmány és recenzió szerzője. Főbb munkái: „20 siècles de prières chrétiennes” („Húsz évszázad keresztény imádságai”, *Croire & Comprendre, Strasbourg, Éditions du Signe, 1999*); „Ecclesia alexandrina, Évolution sociale et institutionnelle du christianisme alexandrin (IIe et IIIe siècles)” („Ecclesia alexandrina, Az alexandriai kereszténység társadalmi és intézményi fejlődése”, *Christianismes anciens, I, Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt a. M. – New York – Oxford – Wien, 2001, 2004*).

Napjainkban, amikor a médiaipar manipulatív hatásának köszönhetően a divatot, a tömegkeresletet és az ún. „időszerű értéket” tudatosan megtervezett marketing és reklámkampány építi fel mesterségesen,¹ egy adott időszak vagy társadalom szellemi színvonala a sikerkönyveken is lemérhető. A *Dan Brown* regénye, ill. a közelmúltban a „Júdás evangéliuma” körüli globális hírverés ennek nagyszerű és igen beszédes példája. Rámutat arra, hogy a tömegnek/tömegembernek a vallási műveletlenséggel párosult szenzáció- és ezotéria-igényét miképpen lehet profitorientáltan piacósítani. Ebből kifolyólag ez a média- és társadalmi jelenség lényegében kettős kihívást jelent: egyrészt a tudományos kutatás, másrészt pedig az egyházak számára. Mindkét esetben a megalapozott ismeretek közlésének szükségességéről van szó egy olyan „tudásalapú” társadalomban, ahol a tudatlanság és a szellemi igénytelenség lassan-lassan már aggasztó méreteket ölt, és hosszabb távon akár a demokráciát is veszélyeztetheti.

„A Da Vinci-kód” egyik alapvető jellemvonása – a történelem és a fikció keverése révén² – a tudatos félrevezetés, ill. az (egyházi) összeesküvés és az évszázadok óta féltve őrzött titkok kinyilatkoztatásszerű feltárásának a sugalmazása. Erre a katolikus egyház – elsősorban nemzetközi viszonylatban – egyfajta ellenkampánnyal reagált, amely többnyire a felháborodásnak adott hangot,³ miközben fokozatosan kibontakozott egy valóságos *Da Vinci*-ipar. A *Brown*-regény kapcsán keletkezett könyvek közül⁴ azonban alapvetően három munka igazán figyelemre méltó, amelyek közül kettőt ismertetnék.⁵

¹ Lásd pl. PH. BRETON: *A manipulált beszéd*, Helikon, Budapest, 2000; E. DOR: *Les vertus du mensonge...*, *Information, déformation, manipulation* (10/20. Médias), Paris, Sens & Tonka, 2002; J. STAUBER: *L'industrie du mensonge: lobbying, communication, publicité & médias* (Contre-feux), Marseille, Agone, 2004.

² *D. Brown* az olvasó tudatlanságára és hiszékenységére alapozva könyve elején gátlástalanul kijelenti, hogy „a műtárgyokról, épületekről, dokumentumokról és titkos szertartásokról szóló, a regényben szereplő ismertetések megfelelnek a valóságnak”.

³ Lásd „Egyházi reakciók a Da Vinci kód c. könyv és film kapcsán” (www.oecumene.radiovaticana.org/UNG/Articolo.asp?c=79419).

⁴ M. LUNN: *A Da Vinci-kód megfejtése: a világsiker mögött rejlő igazság*, Debrecen, Gold Book, 2004; S. COX: *A Da Vinci-kód feltörése*, Budapest, Gabo 2005; D. BRILL: *Da Vinci-szisztéma, A Szent Igazság rend titka*, Gyöngyös, Pallas Antikvárium, 2005; L. PERDUE: *A Da Vinci-örökség*, Debrecen, Gold Book, 2005; L. GARDNER: *Mária Magdolna öröksége, A Jézus és Mária vérvonala ellen szőtt összeesküvés, A Da Vinci-kód mögött rejlő titkok leleplezése*,

B. D. Ehrman,⁶ az Észak-karolinai Egyetem Vallástudományi Tanszékének vezetője, a korai kereszténység szakértője, elsősorban a tudományos kutatás eredményeit igyekszik népszerűsíteni. Munkája alapvető célja *A Da Vinci-kódban* szereplő tények és tévedések, ill. a történelmi valóság és a képzelet termékeinek a szétválasztása. Műve két részre oszlik. Az első rész középpontjában *Constantinus* császár, az *Újszövetség* és az apokrif evangéliumok állnak. A szerző hangsúlyozza, hogy Jézus istenségét nem a császár mondatta ki az I. Nikaiai Zsinattal (325), hiszen az kezdettől fogva a Krisztus-hívők meggyőződése volt,⁷ még akkor is, ha a kereszténységen belül voltak viták és eltérő értelmezések. Figyelmeztet, hogy a holt-tengeri tekercek között nincs semmiféle evangélium, és a dokumentumok semmit nem mondanak Jézusról; Nag Hammadi esetében pedig D. Brown egyszerűen csúsztat és félrevezet.

Műve második részében Ehrman Jézus és Mária Magdolna feltételezett kapcsolatát vizsgálja. Áttekinti a Jézusról szóló (pogány, zsidó és keresztény, kanonikus és nem kanonikus) történelmi forrásokat; majd ezt követően vázolja a forrásokból rekonstruálható történelmi Jézus képét,⁸ amely érzékelteti, „hogy a Jézusról szerzett ismereteink egyfelől nem pusztán találgatások, másfelől nem a teremtő képzelet termékei” (160. l.). A szerző nem annyira a regény szenzációhajhász elmeszüléményeinek a cáfolására fekteti a hangsúlyt, hanem azt igyekszik kidomborítani, hogy D. Brown állításai mennyire megalapozatlanok a források és a korabeli palesztinai vallási és társadalmi viszonyok ismeretében.

A Da Vinci-kód tényleges mondanivalóját és célját Ehrman könyvének utolsó fejezete világítja meg. A tudatos csúsztatásokra, hamisításokra és félrevezetésekre építő regényíró mintegy „jézusi” megalapozottságot, ősiséget és eredetiséget igyekszik tulajdonítani a női isteni princípium „igazi őskeresztény” imádatának, amelyhez mintegy szervesen hozzátartozna a ritualizált és szakralizált szexuális aktus. Mindebben nehéz nem észrevenni azt a rendkívül ellentmondásos amerikai társadalmi légkört, ahol egymásnak feszül a kemény puritanizmus és a korlátlan szabad(os)ság, külön szakterület lett a nemek tanulmányozása (*gender studies*), és erős a feminizmus.

A francia jezsuita B. Sesboué szintén szükségét érezte annak, hogy *A Da Vinci-kódot* magyarázza.⁹ Dialógus formájában megírt munkája első fejezetében az olvasó előtt tisztázza, hogy regényről és nem történelmi munkáról van szó. Ezt követően tárgyalja Jézus és Mária Magdolna kérdését, ahol kiemeli, hogy a keresztény – és mindenekelőtt nyugati – hagyomány „legendás” női alakja tulajdonképpen mesterséges alkotás, amely három bibliai nőszemélyt egyesít magában: Magdalai Máriát (Lk 8,1–3 és 24,1; Mt 27,35–36 és 28,1; Mk 16,1–2; Jn 19,25 és 20,11–18), Lázár és Márta nővérét, aki a „jobbik részt választotta” (Lk 10,38–42; Jn 11,1–44 és 12,1–11), valamint a bűnös asszonyt (Lk 7,36–50).¹⁰ A továbbiakban *Constantinus*ról, a *Bibliáról*, az apokrifokról, a gnoszticizmusról és Jézus istenségéről beszél. A könyv utolsó fejezetében szól az egyház történetének árnyoldalairól is, ellenben hangsúlyozza, hogy az egyes korszakokat és történéseket a maguk kontextusában kell elemezni, megérteni és megítélni, nem pedig a 21. század szempontjai

Debrecen, Gold Book, 2005; S. NEWMAN: *A Da Vinci-kód a történész szemével*, Debrecen, Gold Book, 2005; C. E. OLSON – S. MIESEL: *A Da Vinci-blöff, A Da Vinci-kód hibáinak feltárása*, Debrecen, Gold Book, 2005; M. & V. HAAG: *A Da Vinci-kód világa*, Budapest, Gabo, 2006; L. & P. FANTHORPE: *Templomok rejtélyek és titkok, A Da Vinci-kód történelmi háttere*, Debrecen, Gold Book, 2006. Ebbe a könyvgyártásba Nemere István is betársult a maga *A babiloni biblia, Jézus tizedik küldetése* (Budapest, 2006) c. művével.

⁵ Szintén hasznos olvasmány M.-F. ETCHEGOIN – CHEGENOIR: *Code Da Vinci, l'enquête*, Paris, Robert Laffont, 2004 és Paris, Seuil (Points), 2006.

⁶ B. D. EHRMAN: *Tények és tévedések A Da Vinci-kódban, A történettudomány álláspontja Jézusról, Mária Magdolnáról és Constantinusról*, Debrecen, Gold Book, 2006. Részletes ismertetését l. *Vigilia* 71, 2006/9, 712–713.

⁷ Lásd L. W. HURTADO: *Lord Jesus Christ, Devotion to Jesus in Earliest Christianity*, Grand Rapids (Michigan) – Cambridge (U.K.), W. B. Eerdmans, 2003; UŐ: *How on Earth Did Jesus Become a God?, Historical Questions about Earliest Devotion to Jesus*, Grand Rapids (Michigan) – Cambridge (U.K.), W. B. Eerdmans, 2005.

⁸ Ezzel kapcsolatosan l. J. P. MEIER: *A Marginal Jew, Rethinking the Historical Jesus*, Vol. 1: *The Roots of the Problem and the Person*. Vol. 2: *Mentor, Message, and Miracles*. Vol. 3: *Companions and Competitors*, New York – London, Doubleday, 1991, 1994 & 2001.

⁹ B. SESBOUÉ: *Le Da Vinci Code expliqué à ses lecteurs*, Paris, Seuil, 2006.

¹⁰ L. R. BURNET: *Marie-Madeleine, De la pécheresse repentie à l'épouse de Jésus*, Paris, Cerf, 2004.

szerint. Ami pedig az *Opus Dei* illeti, a szervezetet körülölelő titokzatosság és ellentmondásosság kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy neki jusson a negatív szerep. Mindez azonban kevés a bűnszervezetként való megjelenítéshez. Ellenben rendkívül alkalmas arra, hogy a katolikus egyházban fontos hatalmi pozíciót betöltő szervezeten keresztül tulajdonképpen az egyház és a kereszténység lejáratása jelenjen meg nyilvánvaló célként.

Könyve után Sesboué még egy tanulmányt¹¹ is szentelt a regénynek, amelyben főképpen a benne megjelenő keresztény- és főképpen katolikus-ellenességre igyekezett rámutatni. Ebben egyfajta „minőségi” elmozdulás is érzékelhető, hiszen D. Brown nem is annyira az egyházat, mint inkább Jézust igyekszik kikezdeni és hitelteleníteni. Sesboué a sikert egyrészt a feminizmus időszerűségével, másrészt pedig az általános szenzációéhséggel és a tudatlansággal magyarázza. Tanulmánya befejező részében „a kritikus hitre” nevelő korszerű katekézis szükségességére hívja fel a figyelmet, hiszen a hitben járatlan és a történeti ismereteket nélkülöző olvasót könnyű „agymosásnak” alávetni. Annak idején már *Adolf Hitler* is gondolkodott azon, hogy a katolikusokat filmek segítségével tegye nevetségessé. Mindehhez még annyit érdemes hozzáfűzni, hogy a katolikus- és Európa-ellenesség az Egyesült Államokban nem új keletű.¹² Minden bizonnyal nem véletlen, hanem tudatos ideológiai tartalma van annak a browni kitételnek, hogy a „Jézus-vérvonal” a frank Meroving-dinasztiához kötődik. Hiszen az Európai Unió archetípusának tekintett Karoling Birodalmat éppen a Merovingok hatalomból történő – és pápai segédlettel végbevitt – kiszorítása alapozta meg.¹³

Kétségtelen, hogy a *Da Vinci*-ipar sikerével függ össze az ugyancsak a (korai) kereszténységet érintő – ellenben teljesen más műfajba tartozó – *Júdás evangéliuma*¹⁴ gnosztikus irat szintén erőteljesen mediatisztált nyilvánosságra hozatala. A *National Geographic* feltehetően nagyot akart ezzel kaszálni. Ezt egyébként *M. Meyer* bevezetője is sugallja, aki teljes mértékben a marketing igényeinek megfelelően konferálja a kiadványt: „ez a figyelemre méltó evangélium először jelenik meg azóta, hogy a korai egyházban olvasták, majd végül elrejtették Egyiptomban.” Ez a kitétel így egyszerűen nem igaz. Az ókeresztény kor történetében ez az írás nem játszott szerepet – marginális csoportok olvasták –, és semmiképpen nem tekinthető alternatívnak vagy egyenrangúnak az újszövetségi evangéliumokhoz képest. Arról nem is beszélve, hogy ez a – kézirati összefüggéséből kiragadott¹⁵ – szöveg a vallásilag és teológiailag műveletlen, az elvontabb gondolkodásban járatlan átlagolvasó számára egyszerűen olvashatatlan: tartalma és nyelveze miatt. Erről bárki meggyőződhet, aki kézbe veszi a 2006 decemberére időzített magyar kiadást.¹⁶ Ebben az esetben tényleg igaz az, hogy az előzetes ismeret (a tudás) jelenti a megértés kulcsát. Ugyanakkor szó nincs arról, hogy eget rengető titkokra derüljön fény, vagy bármi is (pl. a keresztény hitrendszer) alapjaiban rendüljön meg! Nem véletlen, hogy egyházi viszonylatban ez az irat messze nem váltott ki olyan reakciókat, mint *A Da Vinci-kód*, ellenben annál inkább felkeltette a tudós társadalom érdeklődését, ahogy azt a közelmúltban (2006. október 27–28), a párizsi Sorbonne-on, rendezett nemzetközi szakmai konferencia is bizonyítja. Néhány résztvevő közreműködésével pedig a *Le Monde de la Bible* (= A Biblia világa) c. tudománynpszerűsítő folyóirat különszámot jelentetett

¹¹ B. SESBOUÉ: „L’affaire »Da Vinci Code«, Pour un premier bilan”, *Études* 405/1–2, 2006/juillet-août, 79–86.

Ismerteti SZABÓ FERENC: „A Da Vinci-kód ügye”, *Távlatok* 73, 2006/3, 382–384.

¹² L. R. GOBBI: *Un grand peuple élu, Messianisme et antieuropéanisme aux États-Unis des origines à nos jours*, Paragon/Vs, Lyon, 2006.

¹³ L. A. JAKAB: „Religion, identité et représentations géopolitiques”, L. METHOT – GY. CSURGAI (szerk.): *Géopolitique, religions et civilisations, Quelles perspectives pour le XXIe siècle?* (Mobiles géopolitiques), Lausanne, L’Âge d’Homme, 2003, 29–47.

¹⁴ Ezzel kapcsolatosan I. JAKAB A.: „Júdás evangéliuma”, *Vigilia* 71, 2006/7, 550–553; B. DEHANDSCHUTTER: „A Júdás-evangélium: az evangéliumok recepciójának egy jellegzetes esete a gnosztikus szövegekben”, *Katekhón, Keresztény teológiai, filozófiai és kulturális folyóirat* 3 (2006) 2, 272–284.

¹⁵ A *Tchacos-kódex* még tartalmazza Péter levelét Fülöphöz, Jakab apokalipszisét és Allogenész könyvét.

¹⁶ R. KASSER – SSEREYER – G. WURST (szerk.): *Júdás evangéliuma a Tchacos-kódex alapján*, Budapest, National Geographic, 2006.

meg,¹⁷ amelyből az olvasók ismereteket szerezhetnek magáról az iratról, a gnóziról, Júdásról, a korai kereszténység sokféleségéről, illetve a bibliai „negatívumok” (mint pl. a kígyó vagy Káin) gyakorolta bűvöletéről. Végeredményben Júdás is ennek a láncolatnak egy – vagy mondhatni utolsó – láncszeme. Hiszen a *Júdás evangéliumában* egyértelműen pozitív szereplő, jóllehet magáról a „történeti” személyről semmit nem tudunk meg. Ő az az apostol, aki társaihoz képest jobban és mélységesebben ismeri Jézust: „Ismerlek Téged – mondja –, és tudom, honnan jöttél. Barbéló¹⁸ halhatatlan Aiónjából¹⁹ származol. Nem vagyok méltó, hogy kiejtsem annak a nevét, aki Téged küldött”. Ismeretének köszönhetően pedig Júdás beteljesítheti az árulás misztériumát, és Jézus végre megszabadulhat az őt magában hordozó testtől.

Júdás evangéliuma hazai kiadása – amely tulajdonképpen az angol nyelvű kiadás fordítása – azért örvendetes, mert esetleg ráirányíthatja a figyelmet a kereszténység II.–III. századi teológiai fejlődésének egy olyan meghatározó és fontos irányzatára, amelynek gyakorlatilag nincs magyar szakirodalma (sem pedig szakembere), ellenben ismerete ma már megkerülhetetlen az ókeresztény kor jobb megértése szempontjából. Ez pedig nem más, mint a gnoszticizmus.²⁰ Magát a szöveget és az egész *Tchacos-kódexet* tulajdonképpen ebben az összefüggésben – és a Nag Hammadi-i iratok fényében – kell szemlélni és értelmezni, szem előtt tartva azt, hogy benne kifejezésre jut a judaizmustól való elhatárolódás igénye is. Hiszen ebben az evangéliumban Jézus Istene nem azonos az Ószövetség Istenével, akit az apostolok, Júdás kivételével, magukénak érznek. Ezért érthetetlen M. Meyer optimizmusa, hogy ezen evangélium Júdás-alakja esetleg ellensúlyozhatja a kanonikus evangéliumokban szereplő Júdás táplálta antiszemita tendenciákat.

A *Júdás evangéliuma* mellett a kiadvány tanulmányokat is tartalmaz, amelyek segítik az olvasót a megértésben. R. Kasser a kódex hányatott történetét ismerteti. B. D. Ehrman vázolja, amit az ókeresztény forrásoknak köszönhetően korábban tudhattunk az evangéliumról, röviden szól a gnoszticizmusról és a káinita gnosztikusokról, elemzi Júdás alakját, összegzi az evangélium sajátos teológiai nézeteit (Isten-kép, Krisztus-kép, megváltás), és végül röviden szól a kánonról. G. Wurst a *Lyon-i Irenaeus* tudósítása (*Adversus Haereses* I,31,1) és a most megtalált evangélium szövege közötti összefüggést igyekszik felderíteni. Végezetül M. Meyer Júdás és a gnosztikusok (főképpen a széthiánusok) kapcsolatát taglalja. A kötetet jegyzetek és egy ajánlott irodalomjegyzék zárja, amelynek alapvető szépséghibája, hogy a magyar nyelven olvasható apokrif és gnosztikus szövegek még nem szakirodalom. Ugyanakkor az amerikai kiadó szükségesnek látta utószót is írni a kiadványhoz, amelyben a kódex hitelességét bizonyítja. Ez főleg azok számára sokatmondó, akik ismernek ilyen tudományos hamisítási vitát.²¹

Jóllehet a *Júdás evangéliuma* a *Da Vinci-kód*hoz képest nem generált „ipari” méretű könyvtermelést, kétségtelen, hogy a (köz)figyelmet Júdásra irányította.²² Pierre-Emmanuel Dauzat történeti, teológiai és irodalmi vizsgálódása éppen azért figyelemreméltó, mert szembesít azzal, hogy Júdás valójában – tudatosan vagy tudattalanul – mindig is benne élt/él a (keresztény) köztudatban, mint az árulás szinonimája és megtestesítője, illetve mint az áruló archetípusa.²³

¹⁷ „Évangile de Judas, Dernières révélations, Les scientifiques décryptent le texte”, *Le Monde de la Bible* n° 174, 2006 novembre–décembre.

¹⁸ Női entitás, aki egyes gnosztikus rendszerekben a Sophia (Bölcsesség) szerepét tölti be.

¹⁹ A gnosztikus rendszerekben az Aión (gör.) örökkévalóságot, ill. nemzedékeket takar. Általában az isteni emanációkat (kiáramlás vagy kisugárzás) jelöli, amelyek a plérómát (gör.: tökéletes teljesség) alkotják. Rendszerint párban szerepelnek.

²⁰ L. G. FILORAMO: *A gnoszticizmus története*, Budapest, Hungarus Paulus – Kairosz, 2000; M. SCOPELLO: *Les gnostiques* (Bref), Paris, Cerf – Fides, 1991; K. L. KING: *What is Gnosticism?*, Cambridge (Ma.) – London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2003; CH. MARKSCHIES: *Die Gnosis* (Beck'sche Reihe, 2173), München, C. H. Beck Wissen, 2006.

²¹ L. S. C. CARLSON: *The Gospel Hoax, Morton Smith's Invention of „Secret Mark”*, Waco (Tex.), Baylor University Press, 2005. Ennek a titkos evangéliumnak, amelyet az azt kiadó *Smithen* kívül soha senki nem látott, az a sajátossága, hogy Jézus homoszexualitását sugallja.

²² L. J. M. ROBINSON: *The Secrets of Judas, The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*, New York, Harper, 2006.

²³ P.-E. DAUZAT: *Judas, De l'Évangile à l'Holocauste*, Paris, Bayard, 2006.

Műve legelején a szerző az evangéliumi tudósításokban a mítosz mögött rejlő történetiséget igyekszik megragadni. Mivel a Júdásra vonatkozó hivatkozások eléggé szűkszavúak – arról nem is beszélve, hogy a páli levelek hallgatnak róla – Dautat visszatér a mítoszhoz, amelyet a zsidó midrás oldaláról közelít meg. Ennek tükrében Júdást különböző elemekből „összeszerkesztett” személyiségnek tekinti. Ő a gonosz, a Sötétség Fia, akit a Sátán tart megszállva. Nem véletlen tehát, hogy a kereszténység hivatalossá, ill. államvallássá válása után (Kr. u. IV. sz.) fokozatosan összemosódott a *Iudas* és a *Iudaeus* (amihez a későbbiekben az eretnekek beazonosítása is társult). Ezt követően már szinte magától értetődően fogalmazódott meg az az igény, hogy Júdás fizikumára (pl. a lába) is árulkodjon róla: csúnya és vörös, az orra pedig természetesen görbe. Mindez annak is köszönhető, hogy az apokrif iratok és az ókeresztény szerzők megpróbálták pótolni az evangéliumok szűkszavúságát. Ennek eredményeképpen bontakozott ki fokozatosan nem csak Júdás személyisége (pl. terhelt gyermekora), hanem házassági állapota is. Tulajdonképpen ez alapozta meg azt a hagyományt, amelyből az irodalom és a művészet is merített.

A „keresztény” középkor színes képzeletvilága tovább fokozta és gazdagította Júdás negatív vonásait. Az Európában istengyilkosnak kikiáltott zsidósággal azonosított áruló szülőgyilkos és vérfertőző tulajdonságokat öltött magára (lásd *Jacobus de Voragine: Aranylegenda*), akinek óhatatlanul a pokolban a helye. Ezzel szemben a kereszténnyé levés fokozott nyomásának kitett zsidóság intellektuálisan is megpróbált ellenállni (*Toledoth*): felértékelte Júdást (értelmes és bölcs, aki leleplezi az evangéliumi impostúrát), miközben Jézust olyan személynek ábrázolta, aki házasságtörő viszonyból született és gyalázatos halált halt. Ez lényegében nem volt új, hiszen ez az álláspont a II. századi viták hevében kristályosodott ki. Ugyanakkor azonban az is tény, hogy létezett olyan, *Órigenészre* visszavezethető és nagyon halk teológiai nézet is, amely Júdást nem zárta ki teljesen Isten irgalmából és az üdvösségből.

A reformáció és az ellenreformáció (vagy katolikus megújulás) Júdás számára is új perspektívákat nyitott meg, amelyek szorosan összefüggnek a társadalom és az emberről vallott felfogás változásaival (pl. az öngyilkosság újragondolásával). Júdással kapcsolatosan most már lehetett ironizálni, sorsát tragikusnak sugallni (pl. Shakespeare), bűnbánóként ábrázolni (pl. Rembrandt, 1629-ben), vagy tökéletesnek felfogni (Leibniz). A felvilágosodás azonban nem igazán tudott vele mit kezdeni, ezért többnyire hallgatott róla.

A XIX. század egy emancipálódott, az evangéliumi kerettől függetlenedett és mintegy laicizálódott Júdást jelenített meg. Ez elsőként *Nerval* művében tűnik fel, de megtalálható *Victor Hugónál* vagy *Borgesnél* is. A Júdás iránti érdeklődés később tovább fokozódott (pl. *Nietzsche*), és lassan-lassan profán, illetve univerzális mítosszá alakult át (lásd pl. *Shusaku Endo*, 1923–1996).

A Nyugattal ellentétben az orosz kereszténységben nem volt hagyománya a Júdás mítosznak. Megjelenése egy politikai árulással függ össze: *A. D. Mencsikov*, *Nagy Péter* cár barátja és tanácsosa, 1708 októberében felfedezi, hogy az ukrajnai kozákok atamánja, *Ivan Sztjepanovics Mazepa* (1644–1709) az északi háború (1700–1721) közepén elárulta az uralkodót a svéd király, *XII. Károly* javára. Ez súlyosan csorbította a cár tekintélyét. Mivel Mazepa a Szent András Rend lovagja volt, Mencsikov létrehozta a Júdás Rendet, miközben a cári propaganda erőteljesen kidomborította a Júdás–Mazepa analógiát. Mivel mindennek nem igazán volt utóélete: nehéz felmérni, hogy játszott-e szerepet az orosz antiszemitizmus kibontakozásában. Annál is inkább, mivel az orosz irodalom első Júdás-alakjai nem annyira a zsidósággal, hanem a kereszténységgel függnek össze, egy elkereszténytelenedő környezetben (pl. *Szaltikov-Scsedrin*, *Andrejev*, *Remizov*, *Volosin*, *Bulgakov*).

A laicizálódás és az elkereszténytelenedés hatásainak köszönhetően Júdás a modern korban az árulás laicizált legendájának a szerves része lett. Ebben az a meglepő, hogy a tudomány fejlődése nem gyakorolt hatást a közhelyekre. Sőt azt lehet mondani, hogy a vallási antiszemitizmus rendszeréből szinte sértetlenül került át más ideológiai rendszerekbe. Ennek első kézzelfogható megnyilvánulása a *Dreyfus-ügy*, de hasonló jelenséggel találkozunk a szovjet osztályharcos (*Lenin* számára *Trockij* és *Kautsky* a Júdások, míg *Sztálin* az 1937-es tisztogatások elítélteit tekinti azoknak), illetve a nemzetiszocialista faji rendszeren belül is (a *Jud–Juden* és *Judas* összemosása).

Gyakorlatilag azt lehet mondani, hogy lassan-lassan mindenki valakinek a Júdása lett – még Hitlert és a náciakat is beleértve (pl. *Joseph Roth* számára).

Ebben a XX. század első felét jellemző, általánosan antiszemita szellemi és ideológiai környezetben (*Nae Ionescu* román filozófus szerint pl. Júdásnak, vagyis a Zsidónak, szenvednie kell) *Scholem Asch* jiddis író (1888–1957) a zsidókat Júdás szerepében megjelenítő kereszténység felelősségére hívja fel a figyelmet; *Romain Gary* pedig Jézus és Júdás személyén keresztül tulajdonképpen ez utóbbi zsidóságát rehabilitálja.

Műve epilógusában Dauzat azt domborítja ki, hogy a Jézusban egyre kevésbé hívő korunk embere továbbra is makacsul hisz Júdásban. Talán azért, mert rajta keresztül szabadon gyűlölhét. Lehet, hogy ez az elkereszténytelenedés legperverzebb hozadéka!

Amennyiben az itt ismertetett kiadványok fényében a hazai viszonyokat vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a magyar egyházak és az egyházi kiadók – főképpen katolikus viszonylatban – nem fordítanak figyelmet mindezekre a jelenségekre: egyszerűen elmennek mellettük, feltehetően azért, mert gyakorlatilag megszakadt az ésszerű kapcsolat köztük és a társadalom között. Mivel életük és tevékenységük erőteljesen belterjes és pártpolitikai irányultságú, vagy nem érzékelik kellőképpen annak az intellektuális kihívásnak a társadalmi horderejét, amelyet *A Da Vinci-kód* és a *Júdás evangéliuma* jelent, vagy nem rendelkeznek megfelelő szakemberekkel, akik a nagyközönség és a hívek felé érthetően közvetíteni tudnák a modern kutatási eredményeket. Jóllehet a katolikus egyházi közhiedelem szerint Magyarországon annyi a teológus (vagyis a teológiát végzett), hogy Dunát lehet velük rekeszteni, ténylegesen nincs magyar teológia, és még kevésbé értékelhető egyháztörténet.²⁴ Valójában ez a hallgatás magyarázata. Ugyanakkor az is valószínű, hogy a (még megmaradt) hívek többségét – akik az érzelmi vallásosságot és a tekintélyelvűséget részesítik előnyben – nem zavarják ezek a művek: tehát fölösleges velük foglalkozni. Ellenben mégis érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy az egyházi kötődéssel nem rendelkezők sokasága gyakorlatilag ezekből a művekből – illetve a vallási és teológiai ismeretekkel alig rendelkező „szakújságírók” írásaiból – „tanulja” a kereszténység történetének valamiféle ábrázolását. Mindez kétségtelenül felveti a teológiai és vallástudományi ismeretterjesztés szükségességének a kérdését egy olyan hazai társadalomban, ahol a „vallásszakértők” egyfajta inflációját tapasztalhatjuk. Hiszen csakis a megbízható tájékozottság segíthet abban, hogy az olvasó a regényekből vagy napilapokból szerzett ismereteit ne tekinthesse olyan tudásnak, amely akár igazolásként is szolgálhat(na) egy sajátos életfelfogás vagy világszemlélet „tudományos”, illetve „vallásos” megalapozásához.

²⁴ L. JAKAB A.: „Az egyháztörténet a teológia és a történetírás metszéspontjában”, *Korunk* (Kolozsvár) XVII/12, 2006. december, 23–28.